

УДК: 378.016:808.5

DOI: 10.36550/2415-7988-2021-1-192-120-123

ПОДЛЕВСЬКА Неля Володимирівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри слов'янської філології

Хмельницького національного університету

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6210-265X>

e-mail: podlevska.nelia@gmail.com

РАНЮК Оксана Петрівна –

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри слов'янської філології

Хмельницького національного університету

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8859-9254>

e-mail: oksana.raniuk@gmail.com

РИТОРИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У СТАНОВЛЕННІ МАЙБУТНЬОГО ФІЛОЛОГА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Компетентнісний підхід є одним із ключових напрямів реформування сучасної вищої освіти, адже передбачає становлення майбутнього фахівця як особистості, що вміло висловлює власні думки, володіє словом як потужним інструментом переконання. Рівень мовленнєвої культури сучасного філолога зумовлює успішність його професійної діяльності, адже для філолога неможливо виконувати свою діяльність без знання особливостей спілкування та механізмів впливу на інших людей. Риторична компетентність набуває важливого значення з-поміж інших компетентностей майбутнього філолога, а формування риторичної компетентності майбутнього філолога зумовлений інтенсивним розвитком наукової сфери спілкування. Актуальність дослідження визначається необхідністю наукового осмислення поняття «риторична компетентність майбутнього філолога» й аналізу практичних аспектів її формування в процесі навчання в закладі вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема риторичної компетентності порушувалася в працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема це праці З. Бакум, Л. Башманівської, Н. Голуб, Л. Горобець, О. Кучерук, В. Нищети, Г. Сагач та ін. Окремі аспекти проблеми мовної, літературознавчої, методичної, риторичної підготовки філолога обґрунтовані в працях О. Бігич, Н. Бориско, Н. Волошиної, О. Горошкіної, С. Карамана, Л. Мацько, Л. Мірошніченко, С. Ніколаєвої, В. Пасинок, Є. Пасічника, М. Пентилюк, О. Семенов та ін. У дослідженнях зазначених науковців звертається увага на різні компетентності, зокрема й риторичну, проте у жодній праці детально не порушувалося питання аналізу практичних аспектів

формування риторичної компетентності майбутнього філолога.

Мета статті – охарактеризувати поняття «риторична компетентність філолога» та з'ясувати, яким чином можна розвивати риторичну компетентність майбутнього філолога в закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Риторична підготовка студентів будь-якого профілю ЗВО – це необхідний складник формування та розвитку особистості майбутнього спеціаліста. Зважаючи на це, Д. Александров підкреслює, що «загальна практика опанування й користування професійним ораторським мистецтвом поступово стає в усьому світі невід'ємним компонентом підготовки спеціалістів практично будь-якого виробничого профілю» [1, с. 10].

Окреслюючи важливість ефективного живого слова та необхідність опанування ним кожного, хто бере активну участь у суспільному житті, Г. Сагач зазначає, що риторика – це наука й мистецтво переконливої комунікації, що є фундаментом професіоналізму вчителя, політика, юриста, менеджера та багатьох інших [6, с. 13]. Саме тому риторична компетентність як складник загальної культури важливі для будь-якої високоосвіченої людини. Однак для майбутнього філолога ця компетентність є професійно необхідною.

Поняття «риторична компетентність» науковці трактують по-різному. О. Корчова підкреслює, що проблема співвіднесення поняття «риторична компетентність» із «комунікативною компетентністю» зводиться до кількох концепцій, зокрема: 1) ототожнення цих понять; 2) визначення риторичної компетентності як невід'ємної частини комунікативної компетентності; 3) окреслення риторичної компетентності як найвищого рівня комунікативної. На

підтвердження останньої тези авторка визначає риторичну компетентність як інтегративну якість, що виражається через здатність особистості унормовано, усвідомлено, риторично правильно використовувати мовні ресурси з метою продукування авторсько-адресного тексту, створюючи психологічний комфорт в умовах конкретної комунікації [2, с. 199]. О. Кучерук, досліджуючи риторичну компетентність студентів-філологів у процесі риторичної освіти, розуміє її як складник комунікативної та професійно-педагогічної компетентностей [3, с. 53].

Погоджуючись із думкою В. Нищети та інших науковців, вважаємо, що ототожнювати комунікативну й риторичну компетентності недоцільно [5, с. 95]. Найбільш оптимальним вважаємо трактування риторичної компетентності В. Нищети, як інтегративної особистісної якості, що охоплює володіння риторичними знаннями, вміннями й навичками, риторичним потенціалом, які в сукупності визначають здатність і готовність до ефективного та оптимального спілкування, реалізовані й закріплені в досвіді комунікативної й риторичної діяльності [4, с. 327].

Отже, в нашому дослідженні *риторичну компетентність філолога* визначаємо як комплекс практичних умінь студента-філолога, що засвоїв необхідний блок теоретичних знань і реалізує їх у реальності, зокрема, це дає можливість йому успішно та ефективно взаємодіяти з іншими суб'єктами спілкування. Високий рівень риторичної компетентності уможливує досягнення професійного та життєвого успіху, є показником інтелектуального розвитку.

Формування риторичної компетентності є важливим елементом підготовки майбутніх філологів. Для цього доцільно використовувати на заняттях з філологічних дисциплін у закладі вищої освіти елементи риторики, адже не у всіх вишах риторика є окремою дисципліною. Основним на початковому етапі навчання філолога у ЗВО є робота над технікою мовлення (дикція, інтонація, дихання, паузи тощо). Цьому сприятимуть *тренувальні вправи*, які мають практичну спрямованість та покликані активізувати психічні процеси (пам'ять, мислення, уяву тощо), удосконалювати мовленнєво-комунікативні уміння. Важливими є вправи, пов'язані зі спостереженням над текстом, виокремленням звуків, якими автор, наприклад, поетичних творів підкреслює емоційно-експресивні

можливості звуків. Не менш важливим є використання дикційних віршів, які є довгими ніж скоромовки, і часто не відповідають формі та змісту, адже головна увага в них зосереджена на тренуванні артикуляційного апарату. Такі вірші необхідно не лише читати, але й учити напам'ять, що дає змогу тренувати вимову, пам'ять, дикцію, студенти навчаються робити відповідну партитуру тексту, враховуючи паузи, темп, модулювання голосу та ін.

Підготовчі вправи сприяють зниженню напруги та подоланню психологічних бар'єрів, відволікають і допомагають розслабитися під час навчального процесу. Наприклад: *підготуйте пам'ятки для ритора; трансформуйте запропоновані теми так, щоб вони були більш привабливими; проаналізуйте різні види виступів перед неоднаковими аудиторіями; визначте мету, план і доберіть тези для доповіді на одну з тем*. Вважаємо необхідним використовувати завдання, де потрібно знайти помилки, що створили комізм у реченнях. Це не лише покращує настрій, але й надалі дає можливість бути уважним у мовленні та уникати таких недоречностей у власних текстах.

Аналітичні вправи сприяють тренуванню в студентів умінь працювати з текстом, розвивати пам'ять, аналізувати стилістичні засоби, структурувати інформацію тощо. Відповідно такі вправи є підґрунтям для побудови власного публічного виступу. Наведемо зразок такої вправи: *ознайомтеся з текстом виступу; сформулюйте мету оратора; складіть план-схему виступу; використовуючи зауваження автора та свої знання стосовно важливості враховувати специфіку аудиторії, обговоріть помилки, які трапляються під час публічного виступу*.

Продуктивними в процесі навчання філолога у ЗВО є *творчі* (передбачали створення власних текстів) та *конструктивні* (перебудова речень, текстів тощо) *вправи*. Наприклад: *прочитайте рецензію на книгу; проаналізуйте текст за структурою, лексичним наповненням, синтактичним оформленням; зробіть висновки, чи виникло у Вас бажання прочитати цю книжку; напишіть рецензію на улюблену книгу чи фільм*.

Важливим у формуванні риторичної компетентності є побудова діалогів, питань, використання комунікативних вправ, ігор і ситуаційних завдань, адже подібні завдання сприяють мотивації студентів, викликають

інтерес до навчання, дають змогу практикувати та удосконалювати мовлення. Ситуаційні завдання стимулюють мислення студентів, викликають у них інтерес до навчального матеріалу, підвищують їхню активність у формуванні знань, умінь, розширюють можливості практичного застосування вивченого матеріалу. До того ж варто вчити їх моделювати певні життєві ситуації з використанням різноманітних мовних засобів. Але якщо в завданні відразу зробити установку на використання тих чи інших мовних засобів, то студенти часто прагнуть ужити пропоновані мовні одиниці, менше уваги приділяючи змісту висловлювання й досягненню комунікативної мети.

Також варто пропонувати завдання, де необхідно висловити власну думку, обговорити зі студентами певну проблему тощо, що дозволяє логічно і творчо мислити, аналізувати та виділяти головне, аргументувати, варіювати думки в мовленні. Не менш важливою є робота в групах, парах, адже вона розвиває вміння вести конструктивний діалог, слухати й чути співрозмовника, розуміти позицію співрозмовника, вміння використовувати вербальні та невербальні засоби.

Для розвитку риторичної компетентності також важливо використовувати *метод гри*. Змістовою основою є орієнтувально-діяльнісні ситуації, метою яких було опанувати вміння орієнтуватися в ситуаціях професійного спілкування, оволодіти моделями поведінки тощо. Крім рольових ігор, варто використовувати *риторичні ігри*. У розробленні ігор можна використовувати ідеї О. Баєвої, І. Брадецької, Д. Вагапової, Ю. Жукова, В. Молдована, Г. Сагач, І. Стерніна, О. Юніної та інших.

Особливу увагу варто приділяти використанню студентами невербальних засобів, зокрема міміки, жестів. Для цього необхідно знайомити їх із трактуванням різних жестів, у якій комунікативній ситуації доцільно їх використовувати, яких намагатися уникати. Не менш важливою є робота з мімікою, вираженням власних емоцій, настроїв та розуміння емоцій інших. Для успішного засвоєння невербальних засобів можна аналізувати фото, проводити ігри, які сприяли б активному залученню міміки та жестів. Наприклад, *гра «Інструкція до велосипеда»: проінструктуйте когось, хто не знає, що таке велосипед і як ним користуватися; під час розповіді не використовуйте жестів; потім зробіть те*

саме, використовуючи жести; порівняйте ефективність обох розповідей або попросить когось із групи їх оцінити. Такий вид роботи дає змогу розвивати вміння використовувати невербальні засоби залежно від ситуації.

Для формування риторичної компетентності майбутніх філологів важливими є проведення практичних занять у формі *дискусії*, наприклад, *ток-шоу*. Це певною мірою теж рольова гра. Ток-шоу необхідно використовувати для закріплення деяких тематичних блоків. Основними етапами ток-шоу є: 1) підготовка викладача до проведення ток-шоу (вибір теми, мети, розробка сценарію, формулювання методичних вказівок); 2) знайомство учасників із правилами та сценарієм; 3) проведення гри (виділення проблеми, обговорення, аналіз висновків); 4) рефлексія власної розумової діяльності, аналіз та оцінка організації та проведення; 5) підведення підсумків. Така форма навчальної діяльності дає змогу створити дружню атмосферу, кожен може висловити власну думку, викладач має змогу оцінити рівень засвоєння теоретичного матеріалу та якість знань студентів.

Таким чином, сформована майбутніми філологами у процесі навчання у ЗВО риторична компетентність уможливуватиме високий рівень подальшої професійної самоосвіти, сприятиме реалізації фахових знань у продуктивній й цивілізованій формі мисленнєво-мовленнєвої діяльності.

Висновки і перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, запропонована система вправ та завдань, спрямована на формування риторичної компетентності, дає змогу активізувати розумову діяльність майбутніх філологів, зокрема сприяє розумінню важливості риторики, розвитку риторичних умінь задля підвищення іміджу та професійних якостей майбутнього філолога, визначає необхідність роботи над технікою мовлення, навчає доцільності та вправності аргументування, конструювання текстів відповідно до теми й аудиторії, використання поряд із вербальними невербальні засоби комунікації. Під час вибору вправ та завдань важливо звертати увагу на їхній вплив на мовленнєву діяльність студентів, розвиток лінгвістичних умінь, що є підґрунтям для подальшої роботи з реченнями і текстом. Вправи та завдання варто пропонувати, базуючись на текстах різних жанрів, на аналізі та обґрунтуванні обраних студентом відповідей, створених висловлювань. Перспективу наукового дослідження з проблеми формування

риторичної компетентності майбутніх філологів вбачаємо в опрацюванні матеріалу, пов'язаного із визначенням доцільних методів, форм і засобів формування риторичної компетентності майбутніх філологів у ЗВО.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Александров Д. Н. Риторика. Учеб. пособие для студ. вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. 534 с.
2. Корчова О. М. Структурно-змістові складники риторичної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал* / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми: Видво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. № 6 (50). С. 196–206.
3. Кучерук О. А. Розвиток риторичної компетентності студентів-філологів у процесі риторичної освіти. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі: зб. наук. праць (за матми Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції 23 квітня 2015 р.)* / за ред. проф. К. Я. Климової. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 50–53.
4. Ницета В. А. Методика формування риторичної компетентності учнів основної школи: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 340 с.
5. Ницета В. А. Риторична компетентність учнів загальноосвітніх шкіл як педагогічна проблема. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Ч. II: Педагогічні науки. 2010. № 22 (209). С. 93–98.
6. Сагач Г. М. Риторика: Навч. посіб. для студентів середніх і вищих навч. закладів. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 568 с.

REFERENCES

1. Aleksandrov, D. N. (1999). *Rytoryka. Ucheb. posobyie dlia stud. vuzov*. [Rhetoric. Textbook for students of the university]. Moskva.
2. Korchova, O. M. (2015). *Strukturno-zmistovi skladnyky rytorychnoi kompetentnosti maibutnix fakhivtsiv sotsionomichnoi sfery*. [Structural and semantic components of rhetorical competence of future specialists in the socioeconomic sphere]. Sumy.
3. Kucheruk, O. A. (2015). *Rozvytok rytorychnoi kompetentnosti studentiv-filolohiv u*

protsezi rytorychnoi osvity. [Development of rhetorical competence of students of philology in the process of rhetorical education]. Zhytomyr.

4. Nyshcheta, V. A. (2017). *Metodyka formuvannia rytorychnoi kompetentnosti uchniv osnovnoi shkoly: monohrafiia*. [Methods of forming rhetorical competence of primary school students: monograph]. Kyiv.
5. Nyshcheta, V. A. (2010). *Rytorychna kompetentnist uchniv zahalnoosvitnix shkil yak pedahohichna problema*. [Rhetorical competence of secondary school students as a pedagogical problem]. Luhansk.
6. Sahach, H. M. (2000). *Rytoryka: Navch. posib. dlia studentiv serednix i vyshchyykh navch. zakladiv*. [Rhetoric: Teaching way. for students of secondary and higher education. institutions]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПОДЛЕВСЬКА Неля Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: методика викладання філологічних дисциплін, культура спілкування філологів.

РАНИУК Оксана Петрівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: методика навчання польської мови у вищій школі, формування риторично компетентного філолога.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PODLEVSKA Nelya Volodymyrivna – Ph.D. in Pedagogical Sciences, assoc. professor, Head of Slavic Philology Department of Khmelnytskyi National University.

Circle of scientific interests: teaching methods of philological disciplines, communication culture of philologists.

RANIUK Oksana Petrivna – Ph.D. in Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Slavic Philology, Khmelnytskyi National University.

Circle of scientific interests: methods of teaching the Polish language in higher school, formation of rhetorically competent philologist.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2021 р.